

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Лукаш Галина Павлівна

**ОНОМАСТИКОН ПРОЗОВИХ ТВОРІВ ВОЛОДИМИРА
ВИННИЧЕНКА**

10. 02.01 - українська мова

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дніпропетровськ -1997

Дисертацією є рукопис
Роботу виконано в Донецькому державному університеті

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор
Отін Євген Степанович

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Горпинич Володимир Олександрович

кандидат філологічних наук, доцент
Томіліна Галина Яківна

Провідна установа - Одеський державний університет
ім. І.І.Мечникова

Захист відбудеться 27 лютого 1997 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 03. 01. 16 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук при Дніпропетровському державному університеті за адресою: 320 625, м.Дніпропетровськ, пров.Науковий,13.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці університету.

Автореферат розіслано 20 с і ч н я 1997 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

Пристайко Т.С.

Власні назви становлять універсальну лексичну категорію тексту, яка бере участь в реалізації авторської концепції світобачення, у побудові художнього образу, зображенні його дій в локально-темпоральному континуумі. Ономастична лексика обслуговує усі сфери художнього твору: номінацію системи персонажів, іменування географічного простору та обставин дії персонажів - головних, другорядних та згадуваних, створює культурний, побутовий, історичний фон текстових ситуацій, огортає текст асоціаціями та конотаціями, які декодуються в залежності від читацького досвіду. Власні назви (ВН) забезпечують конкретність, реалістичність опису. Тому літературна (поетична) ономастика як напрям ономастичного дослідження становить одну з актуальних проблем сучасної ономастики.

В сучасному мовознавстві відсутні фундаментальні дослідження з літературної ономастики, які б спирались на матеріал творів національної літератури. Фрагментарно аналізувались літературні антропоніми, рідше - топоніми, міфоніми, космоніми. До того ж коло авторів, твори яких підлягали ономастичним дослідженням, є вузьким та традиційним: Т.Шевченко, Г.Квітка-Основ'яненко, Леся Українка, О.Гончар та інші. Ономастикон жодного з митців не досліджений у повному обсязі, а без детального аналізу всього онімичного простору літературного твору неможливо визначити основні характеристики ономастичних одиниць художнього тексту (ХТ). Потребу в розробці питань літературної ономастики відчують і мовознавці, і літературознавці. Аналіз онімів ХТ дає можливість розглянути теоретичні проблеми даного розділу ономастики, наприклад, принципи номінації персонажів, взаємозв'язок ВН з текстом та системою образів, стилетворчі функції ономастичних класів тощо. Характеристика поетонімів (літературних онімів) сприяє повнішому вияву специфіки мовної майстерності письменника. З позицій поетичної ономастики зовсім не розглядалась мова, тих письменників, знайомства з творчістю яких довгий час був позбавлений український читач. В першу чергу це стосується творів "мовного образотворця" Володимира Винниченка.

Наведені фактори, а саме: недостатність ономастичних досліджень з української літературної ономастики, зокрема загальних праць, присвячених розглядові усього ономастикону ХТ і робіт на основі українських творів; необхідність висвітлення системи поетонімів і ономастичного письма митця як однієї з ознак його ідіостилію; зростання уваги до творчості В.Винниченка зумовлюють актуальність обраної теми. Об'єктом дослідження став увесь ономастичний простір прозових творів письменника.

Мета дослідження - здійснити комплексний аналіз поетонімів різних класів, зважаючи на їх системно-ієрархічні та асоціативно-сміслові зв'язки, вплив жанрових особливостей твору, мовленнєвих ситуацій тощо, визначити типологічні риси, генезис іменотворчості В.Винниченка.

Для досягнення цієї мети ставляться і розв'язуються такі завдання:

- виявити склад поетонімів ономастичного простору Винниченкових творів, структуру ономастикону його прози;
- встановити особливості їх функціонування, розкрити основні функціонально-стилістичні риси кожного сектора;
- простежити зв'язок онімів з жанром і часом написання творів;
- дослідити причини появи конотативних варіантів поетонімів та їх види;
- здійснити спробу з'ясування будови лексико-семантичного поля літературних онімів;
- визначити специфіку заголовків, їх місце у тексті;
- з'ясувати особливості ономастичного письма митця як елемента його ідіостилію.

Матеріалом для даної роботи стали прозові твори В.Винниченка, зокрема 60 повістей та оповідань (залучалися різні видання) і 10 романів. Методом суцільної вибірки було виявлено та включено в дослідження 2 428 ономастичних одиниць в 31860 випадках ім'явжитку.

Мета, завдання та матеріал дослідження зумовили використання таких методів:

- 1 - відбір та систематизація онімного матеріалу, що включає в себе прийоми

його карткування, мовної атрибуції, мовленнєвої інвентаризації; 2 - класифікація зібраного матеріалу; 3 - лінгвістичний коментар поетонімів, який реалізується через застосування лексико-семантичного, семасіологічного, зіставно-стилістичного, структурного і покомпонентного аналізу.

Наукова новизна і теоретична цінність дослідження полягає у повному комплексному описі ономастичних одиниць різних класів всього онімичного простору художніх творів. Вперше на онімному матеріалі простежуються закономірності індивідуального ономастичного письма, спільні для всіх онімних рівнів. Новим є виділення типу фонових онімів та опис їх структури. Пропонується новий підхід до розгляду імен історичних осіб з урахуванням ієрархічної структури художнього ономастикону. Висунуті в дисертації положення можуть бути корисними для вирішення загальних проблем теорії літературного іменознавства.

Практична цінність наукового дослідження визначається можливістю використання його результатів у курсах лінгвістичного аналізу тексту, стилістики, спецкурсах і спецсемінарах, присвячених питанням літературної оніми, а також у вивченні творчості В.Винниченка. Матеріал є цінним і в практичній роботі вчителів, оскільки торкається проблем розвитку української літератури і традицій народного іменування.

На захист виносяться такі положення:

1. Художній ономастикон, складаючись з окремих онімічних класів, становить єдину цілісність, підпорядковану законам ХТ.

2. Ономастичний простір ХТ має системно-ієрархічну будову, центр якої складають антропоніми, периферію - інші ономастичні класи, що займають фон оповіді.

3. Склад онімів, модифікація їх формул залежить від жанру твору, часу його написання, манери розповіді.

4. Конотативна варіативність онімної лексики простежується на всіх мовних рівнях та становить фонетичний, морфологічний, словотворчий, лексичний та синтаксичний типи варіювання. Заголовки як складові компоненти ХТ створюються на основі вияву прямого, ускладненого і образного значення.

5. Поетоніми - важливий елемент індивідуального стилю письменника, вони виявляють його своєрідність і складають власну манеру ономастичного письма автора.

За матеріалами дисертації було зроблено доповіді на VI Ономастичній конференції (Одеса, 1990), науково-практичних конференціях та семінарах в ДонДУ (1991,1992,1994). За темою дослідження є 10 публікацій.

Дисертація складається зі вступу, трьох глав, висновків та списку літератури (213 позицій). Загальний обсяг роботи 157 сторінок.

Зміст роботи

У вступі обґрунтовано актуальність роботи, її основну мету, наукову новизну, визначено теоретичне та практичне значення результатів дослідження.

І Глава - "Структурно-стилістичні особливості антропонімікону прози В.Винниченка" містить характеристику антропонімічних поетонімів письменника. Пильна увага, з якою автор ставиться до обирання форми антропоніма та його структури, передбачає необхідність вкласти розгляд антропонімічних іменувань у рамки покомпонентного аналізу. Зібраний матеріал дозволяє простежити, яку роль відіграють одно-, дво- і тричленні антропоніми у замкненому просторі як малих форм прози - оповіданнях, так і великих - повістях та романах.

Перший розділ глави - "Одночленні іменування" складається з трьох частин: 1.01а "Способи вживання та функції власних імен", 1.01б "Прізвищна номінація та семантико-стилістичне значення формули "прізвище" та 1.01 в "Засоби використання множинних форм ВН". У розділі зазначено, що однокомпонентні моделі є найчастотнішими. Висока частотність їх вживання - дотримання традиційних іменувань літературного персонажа і реальної особи. Ця група виступає у вигляді власних імен (ВІ), прізвищ та прізвиськ. Серед них найчисленнішими є ВІ. Вони представлені іменами в повній формі та численними варіантами різних імен. Наявність варіантів зумовлено традицією побутового антропонімікону, прагненням до індивідуалізації образів, необхідністю розрізнення осіб в одному творі, ситуацією мовлення тощо.

Прийоми добору Винниченком прізвищ-поетонімів у роботі визначено такі: 1) Прізвища, утворені від календарних імен, традиційно мають вказувати на скромність, невибагливість персонажа. При утворенні номінацій переважають моделі на -ук, -кж, -енко. 2) "Шляхетність" персонажа засвідчує форма на -ський, -цький. 3) Конотативні антропоніми виявляються в основному на рівні відапелятивних основ. Вони відповідають таким, які могли існувати в реальності. 4) їх етимологія може бути прихованою. 5) Інколи обирається принцип "контрастної етимології".

Розгляд проблеми використання множинних форм ВН дає можливість визначити здатність одночленних літературних антропонімів (ЛІА) створювати синонімічні ряди, коли множинними стають кілька імен одразу, і в кожному наступному поетонімі виділена сема набуває нового потвердження. У синонімічний ряд їх об'єднує одне значення, нівельоване до спільної семи (*Андрійки, Діми* - "діти", *Тети, Ріни, Теті* - "респектабельні жінки" тощо).

Наступний розділ глави розглядає "двочленні іменування". У ньому зазначається, що наявність двочленної моделі ЛІА зумовлена їх властивістю втілювати в тій чи іншій формі соціальну, вікову, національну характеристику персонажа, підкреслити рух кар'єри носія імені, зафіксувати вподобання автора, його оцінку значеннєвості героя у певній соціальній групі або традиційності називання в ній. Модифікація антропонімічних конструкцій дає можливість виявити ономастичний потенціал антропоніма у різних ситуаціях, підкреслити урочистість моменту або відтінити іронічність шанобливого називання. Двойменна антропонімічна система ономастичного простору творів В.Винниченка представлена двома основними типами: І - ВІ та прізвище, ІІ - ВІ та по батькові. Патронімна форма більше властива узусу росіян і зрусіфікованих українців. У творах, написаних пізніше, де йдеться про життя за радянських часів, простежується тенденція до поширення формули "ім'я та по батькові" ("отчества", за терміном В.Чапленка).

У розділі 1.03 "Прізвиська як форма іменування персонажів. Семантична структура прізвиська" на основі спостережень виявляються групи персонажів, що наділені прізвиськами. Це діти (*Санька Рябуха, Жар-птиця, Горобчик, Крошка, Нилигора*), революціонери (*Теоретик, дядя Дум-Дум, товариш Контрабас*), артисти (*Гаржун-Задунайський, Гонга, Залізник*), персонажі у ситуаціях близького дружнього знайомства (*братік Клим*-

Клим, Мотька-Шнурочок, юнкер-Толь), особи, що вирізняються особливостями зовнішності (*Кривий Панас, дядько Милика, Велика Варвара*). Найменування у вигляді прізвиська може вживатись як друге ім'я, втрачаючи при цьому такі відмінні риси прізвиська, як приналежність до мовленнєвого типу та функціонування у сфері неформального спілкування. Іменування прізвиськом відзначається ємною інформативністю, надзвичайною емоційністю, що визначає його особливу здатність характеризувати. Детальний розгляд семантичної структури прізвиська показує, що ЛА типу прізвиська виступає мотиватором багатьох ознак, має широку конотативність, сприяє якнайточнішій передачі основних рис персонажа.

Під час аналізу тричленних іменувань (розділ 1.04) до уваги береться той момент, що, як вважають дослідники української антропонімії, тричленна формула іменування особи на Україні побутувала недовго і становила атрибут привілейованості, як і формула "ім'я та по батькові". Для народного середовища властиве сприймання цієї формули як нетипової, панської. Тому у Винниченка часто навіть при першому знайомстві персонажа з читачем подана двочленна форма "ім'я та прізвище".

Актуалізація ономастичних властивостей поетонімів, коли з цілого спектру їх особливостей у конкретній ситуації мовлення яскраво висвітлюється одне чи кілька забарвлень, підпорядкована певним закономірностям. Їх розглядові присвячений розділ 1.05 "Принципи номінації персонажів". Стисло можна звести ці принципи до таких: I. Номінація за віком: *Любка, Гаврик, Гринь, Санька; Семен, Гриць, Тетяна, Карпівна, дядюшка Сидорець, дід Матей, стара Федосиха* тощо. II. Номінація за соціальним станом: *панна Наташа, Муха, Ліка, Мик, Лена - Домаха, Фроська, баба Секлета, Дунька*. III. Номінація за національністю: *Герико, Лейзер, Бремен Афанасьевич, Єлена, Кішкін, Скиємбжховський, Янек, дон Дієго*. IV. Номінація за ситуацією мовлення, яка включає різні види іменування: докладно розглянуто андронімне називання, номінація в обставинах двомовності, повтори при зміні типів мовлення, контактні повтори, номінація за різними сферами вживання, номінація за ступенем знайомства, за рольовими стосунками тощо. V. Номінація за професією, родом занять, у військових - за званням: *отець Софроній, інженер Кучеренко, Семен Семенович пристав*. VI. За родинними стосунками: *дочка Марка, брати Крутоноженки, синок Фінкельштейна, Гаврикова мати*. Це другорядні персонажі, і часто така форма іменування - єдина.

Останній розділ I глави містить аналіз явища взаємодії української та російської онімної лексики.

Висновки до глави підкреслюють, що антропонімікон прози Винниченка спрямований на реалістичну традицію передачі українських засобів називання осіб. Це виявляється: 1 - у перевазі одно- та двочленних антропонімів, що передбачається комунікативно-прагматичною функцією ХТ; 2 - у використанні словотворчої моделі на -ук, -юк, -енко, властивій території Єлисаветградщини - батьківщини Винниченка; 3 - в структурі прізвиськ, подібних до прізвищ; 4 - у тісній взаємодії російських та українських поетонімів, що на антропонімному рівні підтверджує "неправильність" мови Винниченка, своєрідність його стилю.

Склад антропонімікону кожного твору залежить від його жанру, часу написання, загального спрямування ХТ. Винниченкові оповідання тяжіють до створення ЛА, властивих сільському колориту, пізніші романи відбивають іменування інтелігенції в радянські часи, дитячі оповідання циклу "Намисто" вводять у світ сприймання навоколишнього оточення дитячими очима. Антропонімічні поетоніми виконують номінативну функцію - називають особу - і характеристичну, яка: а) вказує на авторське ставлення до персонажа і програмує відповідне ставлення читача, б) створює національно-мовну ситуацію, в) дає

побічну характеристику дійовій особі, вказуючи на вік, стать, стосунки з іншими персонажами, за допомогою титульних слів або детермінантів - на рід занять, соціальний стан, політичні погляди. Ці функції виконуються шляхом добору різних антропоформул, а також через контактні та дистактні співположення з асоціативними апелятивами.

II глава "Топонімікон прози Винниченка, його організація в ХТ" аналізує топонімічну систему Винниченкових творів. До розгляду залучаються проблеми парадигматики літературних топонімів (ЛТ) - розділ 2.01, їх синтагматики - розділ 2.02 та стилістичного потенціалу топонімів - розділ 2.03.

Усі теренові ономи (термін З.Т.Франко) прози Винниченка поділяються на такі типи: I. За походженням - на реальні, вигадані та реально-зашифровані. II. За парадигматичною організацією - назви сіл, містечок, сільських мікротопонімів, назви вулиць, майданів, церков, балок. Серед макротопонімів переважають назви великих річок, міст, губерній, повітів, країн, країв, сукупності країн. III. З точки зору синтагматики топонімічні поетоніми поділяються на топоніми, пов'язані з розвитком сюжету та долею головного персонажа; назви згадуваних персонажем далеких об'єктів, які безпосередньо не пов'язані з розвитком сюжету; назви міст і місць, які характеризують епізодичних осіб або визначають місце дії епізодів, і топоніми - символи. IV. За стилістичною роллю - нейтральні та стилістично забарвлені. Отже, топоніми становлять важливий елемент художнього тексту і містять в собі інформацію мовного, композиційного та ідейного плану.

У В.Винниченка задіяна 41 назва сіл (комонімів), 23 з них з більшою чи меншою мірою вірогідності можна віднести до реальних імен Єлисаветградщини та Полтавщини. Насиченість невеликих за обсягом оповідань реальними або ймовірнісними топонімами навіює читачеві ілюзію реальності описуваної події. У розділі 2.02 "Парадигматика Винниченкових топонімів" зазначається, що сукупність теренових онімів малої прози раннього Винниченка в основному сформована за системою комонімів колишньої Єлисаветградщини. У романах комонімія зустрічаються рідко, оскільки увага митця зосереджується на великих містах. З парадигмою комонімів пов'язана парадигма мікротопонімів. Сільськими мікротопонімами письменник послуговується часто (Босаяцьке провалля, Бужацький місток, Стара Корчма, Стара Кладка, Чортова Пасіка тощо). У Винниченка багато назв вулиць та майданів - годонімів та агоронімів. Митець уважний до різних подробиць опису місця дії. Незначна група еклезионімів - назв церков - служить символами Києва (Андріївська церква, Володимирський собор, Софіївський собор, Лавра) або, виступають уточнюючими деталями в оповіданнях, де не вказано назву міста (Крестовоздвиженський собор, Пречистенська церква, Болгарська церква).

Групу астіонімів становлять реальні назви міст (*Київ, Полтава, Харків* та інші), вигадані (*Сонгород, Гнилятин, містечко Задрипане*) та ініціальні (реально-зашифровані: Х(Херсон), К.(Київ)).

Гідроніми - їх три: *Дін, Дніпро, Сена* - оживляють цілі образи з комплексом історичних уявлень та понять, що виражають складну емоційну напруженість.

Поетичні топоніми як засоби реалізації мистецького задуму створюють своє семантичне поле по відношенню до системи дійових осіб. Вони або безпосередньо стосуються життя героя, вказують на координати його місцеперебування, або служать орієнтирами у світлі існування другорядних осіб. Використовуючи під час аналізу схему синтагматичної організації ЛТ, опрацьовану О.І.Фоняковою, доцільно поширити її групою топонімів - символів - конотонімів. У

розділі подана детальна характеристика синтагматики топонімічних поетонімів. Поданий аналіз дозволяє зробити такі висновки: синтагматична класифікація теренових онімів виділяється тим, що враховує закони побудови ХТ, прирівнює онімну та безонімну номінацію, оскільки бере за основу відношення до об'єкта дії, а не об'єкта називання; об'єднує топоніми різних класів, якщо вони стосуються однієї території, наприклад, назви села і сільських мікротопонімів тощо; підкреслює тісний зв'язок особи з місцем її проживання, особливо у тих випадках, коли цей зв'язок виражається появою в ХТ відтопонімних антропонімів (*Україна - Укрєн*) дозволяє зосередитись на ролі та стилістичних особливостях тих географічних назв, які не пов'язані з дією сюжету, а служать "скріпами" - символами, виявляючи своєрідність індивідуального стилю письменника. Отже, лінійна площина синтагматики сприяє якнайточнішому розглядові топонімічного малюнку творів.

Наступний розділ II глави засвідчує високий стилістичний потенціал літературних топонімів. При поділі топонимів на нейтральні та стилістично забарвлені береться до уваги те, що серед топонімічних поетонімів нейтральних може бути дуже мало. В основному це випадки використання реально-географічних назв з безоціночною основою, які виконують чисто номінативну функцію, наприклад, *"Булвар Распай, 230. Швидко!"* ("Олаф Стефензон"). *"Я поїду в Петербург"* ("Роботи"). Стилiстично марковані топоніми можуть мати позитивне забарвлення: *Великі і Малі Вишнівки, Крутеньке, Рясейошка, Білі Берези, Яворочки, Лип'янка* тощо. У таких назвах позитивні емоції несе або саме лексичне значення мотивуючих слів, або структура топоніма (суфікс -еньк-/ -юшк-, -очк-). Стилiстична забарвленість може бути негативною. Пейоративні назви здебільшого вигадані, і в їх основу покладені негативно оцінювані властивості: бідність мешканців села (*Бідненьке*), ознаки місцевості (*Болот'янка*), інші ознаки (*Сонгород, Гнилятин, Бузюківська вулиця*). Акцентування на емоційній стороні оніма дає можливість виділити серед топонімів експресоніми, в яких виділяється особливо яскрава стилістична забарвленість, виявлена на різних мовних рівнях.

Загальні висновки глави засвідчують, що топонімічний простір творів В.Винниченка становить індивідуально-авторську топонімічну систему, яка орієнтується на життєвий географічний досвід автора, реальний топонімікон зображуваної епохи, тему та жанр твору, традиції народно-мовленнєвого топосу, мовну специфіку топоніма та його стилістичний потенціал, актуалізований художнім текстом. Теренові оніми Винниченка відзначаються широкою парадигматикою. Синтагматична організація топонімічної системи працює на обслуговування центру сюжету і виступає також ескізними, штриховими способами зв'язку різних місць дії та різних персонажів. У Винниченковому топоніміконі спостерігається явище багаті символічної семантизації внаслідок поширення конотативного значення топонімів. Сукупність значеннєвого, емоційного, асоціативного, енциклопедичного, географічного планів, прихована поетична релевантність, реалізація можливостей уточнення простору дії персонажів становить особливість топонімічного поля літературних онімів (ЛО).

III глава - "Фонові оніми: склад, завдання, функції" розкриває і обґрунтовує доцільність виділення нового типу ЛО - фонових поетонімів, до яких віднесено зооніми, космоніми, а також назви релігійно-ідеологічної та прагматичної сфери людської діяльності: теоніми, міфоніми, імена історичних осіб, історичні топоніми, а також ідеоніми, прагматоніми тощо. При всій різноманітності завдань поетонімів у ХТ різні класи ЛТ об'єднує чотири основні функції: номінативна, або індивідуалізуюча; конотативна, або характеризуюча; інформативна - смислова та художньо-стилiстична. Усі інші функції зводяться до розширення наведених в залежності від специфіки онімного класу. Але на всіх цих функціях лежить відбиток приналежності ХТ, підпорядкування його універсаліям. Тому дія ЛО знаходиться також в залежності від літературного роду, літературного напрямку, національних особливостей літератури та жанру твору. У структурі онімного простору ХТ виділяються ієрархічні підпорядкування онімних полів, які залежать від особливостей ХТ. Тому ядерними, центровими онімами можна вважати антропоніми,

оскільки саме вони найчастіше визначають об'єкт дії. Статус головних онімів, послугами яких найчастіше користується автор в силу центрального розташування референта в творі, супроводжується широкою чисельністю їх варіантів, реалізованих на всіх мовних рівнях, багатством формул їх вираження, силою образних можливостей. Літературні топоніми, що знаходяться на другому щаблі онімічної ієрархії, посилюють локальну характеристику ситуації "агенс - дія - пацієнс". Інші ономастичні класи мають властивості створювати фон дії та розгортання сюжету, увиразнюючи окремі деталі життя персонажів, процесу їх мислення, практичної роботи, захопленнь, звичок, спостережень тощо.

Досліджуваний матеріал визначив можливість об'єднати зооніми, космоніми, ідеоніми та інші онімні класи в одну парадигму і назвати їх фоновими.

Антропоніми як центровий клас співіснують в окремих творах і текстових сегментах з ономастизованими поняттями, які тимчасово виступають у ролі основних суб'єктів, не заступаючи антропонімічну номінацію. В оповіданні Тлум", наприклад, діють *Кохання, Слава, Смерть, Паща, Чад, Думка*, в "Рабинях Справжнього" - *Дійсність, Ілюзія, баба Праща*. У І розділі ІІІ глави "Онiмiзацiя апелiативiв як шлях збагачення ономастикону" подана характеристика згадуваного класу ЛО, опис його ознак. Спираючись на здобутки попередників та сучасників, В.Винниченко знаходить в олюдненні та подальшій онімізації абстрактної лексики могутній засіб передачі в динаміці й образах думок та почувань свого героя. У результаті нашарувань нових онімних ознак і збереженні деяких апеліативних вибудовується своєрідний соковитий, імпульсивний розряд поетонімів, який володіє ефектом несподіваної дії. Поетичний спосіб мислення письменника, його схильність до алегорій, узагальнень знаходить втілення на рівні ономастики, підтверджуючи її сугестивні та валентні можливості. В ономастикою В.Винниченка цей розряд вагомий, нараховує 45 лексем у 126 слововживаннях.

У розділі 3.02 "Теоніми та їх різновиди" розглянуто склад ВІ богів, їх роль в ХТ. Теоніми, міфоніми, біблейські імена урізноманітнюють лексику Винниченкових творів синонімами, збагаченими яскравою конотацією (починати здаля - «*починати з Адама*», спати - «*полакатися з Морфеєм*»), допомагають унаочнити риси зовнішності (*Наяда, Афродіта, справжня Юнона, тіло Венери*), уточнити риси вдачі персонажа (розбещеність - *Мессаліна*, жорстокість - *Тутанхамон*). Звернення до імен богів» святих, до міфонімів надає текстові ефект присутності ерудованого автора, що ще більше посилюється фактом вживання імен історичних осіб. Наступний розділ подає висвітлення функцій імен історичних осіб як розряду фонових онімів. Своєрідність цієї групи полягає в тому, що вони відбивають складні логіко-емоційні та асоціативні зв'язки, викликані їх семантичною структурою. Неперсонажна історична антропонімія нараховує 74 позиції. Вона служить: 1) знаком часової ідентифікації: експліцитно-прямим називанням ("часи Гетмана Дорошенка", "у Володимира Мономаха"); імпліцитним - наприклад, детально інтер'єра ("портрет государя імператора Миколи Олександровича», 2) виразником способу мислення і системи поглядів персонажа, що реалізується через: а) імена філософів; б) імена митців України, згадування яких у сталінські часи вело до арешту,* в) імена політичних діячів радянського періоду; г) імена вчених; 3) характеристикою вдачі ("будь Юдіф, що пішла у табір Олоферна"), 4) вказівкою на сферу діяльності ("Адвокат, братіку, адвокат, Демосфен, Софокл, і все, що хочеш"), 5) виявом узагальненої інформативності ("другий Гітлер", "брат якогось Зоратустри»); б) показом міри ерудованості та вихованості ("як говорив Шопенгаур").

У розділі 3.04 "Космоніми" виявлена роль цього онімного розряду в ХТ. Зокрема зазначається, що нормативна семантика космоніма може впливати на синтагматичну валентність оніма, що виявлено на рівні дистактичних співположень.

Розділ 3.05 "Зооніми" послідовно розглядає функції кличок собак, коней, кішок, корів. У роботі подані номінації двох типів - онімна та безонімна. До безонімної належить номінація трьох порядків: узагальнене називання традиційною кличкою («*якийсь Сірко*», «*якийсь Шарик*», «*грати в Шмукієв*»), конкретне іменування "напівзоонімом", який набув рис оніма, але ще не втратив обрисів апеліатива (*сіренький /голуб/, вороненька /кобила/*) і проста безіменність з яскравою характеристикою ("*мопс з трьома зубами*").

Наступні розділи 3.06 і 3.07 висвітлюють темпоральний та культурний фон ХТ В.Винниченка. Темпоральну універсалью ХТ на онімному рівні обслуговують

хрономіни. Їх система спирається на народний календар, який в основному був іменним (*"Найматися до Семена"*, *"постив у Петрівку"*, *"на Покрову"*). Культурний фон творів письменника складають біблійніми (назви книг), гемероніми (назви газет), аргіоніми (назви картин, ікон).

Всеосяжність онімного простору виявляє також парадигми хремотонімів та прагматонімів.

Висновки до глави фіксують, що фонові оніми, обслуговуючи текстову ситуацію "персонаж - обставини дії", стають одним із найвагоміших факторів у досягненні достовірності. Кожен онім фонового поля несе характеристичну сему. Це може бути елемент соціальної характеристики, як у назвах цигарок, які палять персонажі з незначними статками і багатші, або у виразах *"служив у таких видаючих фірм, як "Лебедь", "Полярная Звезда"*; рівня культури (*"згадав канали Марса"*, *"три роки читав "Путе шествіє по реке Оранжевой и ея притокам"*); політичних поглядів (*"служить у полку Січових Стрілців"*), читає прокламації *"Дядько Дмитро"*, має портрети Т.Шевченка, Б.Хмельницького); способу життя (*"іде гулять у "Шато"*, *"виконує гімнастику по системі Мюллера"*, *"вірить тільки Євангелію"*); способу мислення (Епікур - улюблений філософ); вказівка на рису характеру (терплячий, як Симеон Стовпник), особливості зовнішності (нагадує Антонія Печерського, *"не Аполлон"*). Наявність даних характеризує інформації визоріє на кожному онімі конотативне світіння, яке, уже актуалізоване самим фактом введення в ХТ і вимогами, знаходиться у передстартовій позиції готовності до сприймання нових відтінків. Поетонім ХТ набуває двопланової конотації. По-перше, це конотація, викликана семою "літературний онім", по-друге, це ситуативна конотація, викликана дискурсом. Явище конотації спостерігається в усіх класах ономастикону і породжує широку варіативність форм. Типи формального варіювання демонструються в останньому розділі глави "Конотативна варіантність онімної лексики". Розглянуто фонетичне, морфологічне, словотворче, лексичне та синтаксичне варіювання. Аналіз семантичної структури ЛО показує, що кожний з двох планів - денотативний та конотативний - розпадається на свої семи. Серед багатьох сем одна з них становить центр семантичної структури. У ролі основної реалізується як сема денотативного плану, так і сема плану конотації.

У центрі розділу 3.09 "Образно-семантична прагматика заголовків" стоїть проблема образно-семантичного аспекту заголовків. До аналізу залучено 77 заголовків оповідань, повістей та романів. Виявлено, що заголовки ХТ містять в собі пряму, суб'єктну, об'єктну, предикати у і переносну образно-підтекстову інформацію. Перехідна група заголовків - "заголовки-ускладнені знаки" - включає назви, навантажені ускладненою семантикою, де баланс "пряме-переносне" дуже хисткий, в той час, як заголовки-звичайні знаки прямо сприяють процесові розкриття теми твору, а заголовки-образні знаки викликають у читача бажання подолати рамки ХТ і досягти його глибинний зміст. Письменник полюбає надзвичайні події, ситуації, які випадають із звичного плину життя, і підкреслює цю незвичність заголовком (*"Момент"*, *"Кумедія з Костем"*, *"Тайна"*, *"Таємність"*, *"Чудний епізод"*). Найбільшу емоційну силу мають заголовки-образні знаки. Їх денотат - змістово-підтекстова інформація (*"Краса і сила"*, *"Нова заповідь"*, *"Щось більше за нас"*, *"Рабині Справжнього"*, *"Хочу!"*, *"Роботи!"* тощо). Заголовок-алюзія відкриває нові властивості в образному потенціалі заголовка (*"Мнімий господін"*).

Проведена робота дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Ономастикон прози В.Винниченка обслуговує суб'єктні, об'єктні, часові та просторові лінії ХТ і складається з ядра - антропонімів (в силу антропоцентричності ХТ) та периферії - топонімів і фонових онімів, які вміщують класи теонімів, міфонімів, зоонімів, космонімів, а також хремотонімів, хрононімів, артронімів, біблійонімів тощо.

2. Кожен з класів, виявляючи свої ономастичні властивості, підпорядковує їх вимогам ХТ.

3. Завдяки високій активності і своєрідним ознакам ВН становлять важливий елемент ідіостилу письменника, його мовної палітри і виявляють при цьому власну манеру ономастичного письма автора. У В.Винниченка це виявляється у таких позиціях:

а) письменник має тенденцію до вживання антро- і топоформ, властивих Єлисаветградщині - його батьківщині;

б) він часто використовує поетоніми різних типів, побудовані за моделлю реальних онімів, у ролі згадуваних деталей, що посилює достовірність оповіді. Подаючи їх в ролі детермінантів, уточнень, відокремлень, митець за їх допомогою вносить у текст граничну точність;

в) у разі відсутності ономізованих деталей письменник поширює опис безонімних об'єктів;

г) в межах одного класу існують улюблені письменником оніми, які вживаються в кількох творах;

д) один із засобів забезпечення логічної послідовності викладу - когезія, створювана контактним повтором-підхопленням, цитатним повтором ВН, яке скріплює дві форми розповіді - мову персонажа і мову автора, а також контактним і дистантним співположенням ВН і співзвучних апелятивів.

4. Спільні ознаки використання онімних лексем, встановлені під час дослідження, підкреслюють цілісність ономастичного простору.

5. Усі компоненти Винниченкового ономастичного становлять конотативні одиниці. Їх конотативність засвідчується, по-перше, самою приналежністю до ХТ, що накладає свій відбиток на будь-яку художню лексему, по-друге, актуалізацією контекстом однієї або кількох конотативних сем, закладених в самій структурі ВН.

6. Поетоніми, призначені для вживання в ХТ, підлягають меті описати персонаж, тому в будь-якому випадку виявляється характеристична сема, яка сприяє опосередкованій характеристиці дійової особи.

Основні положення дисертації викладені у таких **публікаціях**:

1. Однокомпонентні антропоніми у повістях та оповіданнях В.К.Винниченка// Структура і функції ономастичних одиниць: Зб. наук. праць. - Донецьк: ДонДУ. - 1992. - С.63-67.

2. Зооніми у повістях та оповіданнях В.Винниченка// Структура і функції граматичних і лексичних одиниць: Зб. наук. праць. - К.: НИК ВО. - 1992. - С.85-90.

3. Взаємодія української та російської онімної лексики в мові творів В.Винниченка // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки: Зб. наук. праць. К.: НМК ВО. -1992. - С.123-128.

4. Принципи номінації персонажів у прозі В.Винниченка// Українська мова. Теорія і практика: темат. зб. наук. праць. - К.:ІСДО. - 1993. - С.92-98.

5. Структура онімних полів художнього ономастичного// Лінгвістичні студії: Темат. зб. наук. праць.- Донецьк: ДонДУ. - 1994. -С.166-171.

6. Конотативна варіантність онімної лексики В.Винниченка// Функціональна граматики: Тези доп. Міжнар. наук.-теор. конф. - Донецьк: Вид-во Донецьк. ун-ту.- 1994. - С. 119-120.

7. Літературні етноніми як засіб вираження національної свідомості в художньому тексті// Всеукраїнська наук.-пр. конференція на тему "Формування громадянської самосвідомості молоді", присвячена роковинам Олега Ольжича: 24-25 лютого 1995 р. Тези і матеріали. - Донецьк: ДонДУ. -1995. - С.208.

8. Власні назви у прозовій та віршованій мові В.Сосюри. - Там же. - С.223-224.

9. Система організації літературних топонімів в художньому тексті// Тезиси докл. вузовской наукой конференции проф.-преп. состава по итогам науч.-исследов. работы: филолог. науки. - Донецк: ДонГУ. -1995. - С.12.

10.Парадигматична структура літературних топонімів в прозових творах

В.Винниченка// Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Випуск 2. - Донецьк: ДонДУ. -1996. - С.253-259.

Lukach G.P. Onomasticon of prosaic works by Vladimir Vinnichenko. Thesis for a degree of Candidate of science (Ph D) in the field of philology on the speciality 10.02.01. - the Ukrainian language.- Hie Dnepropetrovsk State University, 1997, Dnepropetrovsk.

Hie thesis is presented in the form of manuscript. The present work is devoted to the problem of the onymn space in the belles-lettres style, of the reasons for the appearance of the emotional-expressive variants of onyms of the specific neadlines of his works and their place in the text.

Onomasticon of the artistic texts of the writer is stated to present a system-hierarchic structure, the centre of wich consists of the antroponims and the periphery consists of toponymy and other onomastic classes. The stated peculiarities of the wholeness (whole character) of the onymn space in the investigated texts.

Лукаш Г.П. Ономастикон прозаических произведений Владимира Винниченко. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык, Днепропетровский государственный университет, Днепропетровск, 1997. Диссертация представлена в виде рукописи.

Настоящая работа посвящена исследованию ономастического пространства художественной прозы В.Винниченко, причин появления эмоционально-экспрессивных вариантов онимов, специфики заголовков его произведений и их места в тексте. Установлено, что ономастикон художественных текстов писателя представляет собой системно-иерархическое построение, центр которого составляют антропонимы, а перефирию – топонимы и другие ономастические классы.

Установленные особенности употребления художественных онимов и их взаимодействие позволяют говорить о целостном характере онимного пространства художественных текстов.

Ключові слова: літературні оніми, знімна лексика, проза, сема.

Подписано в печать 24.12.96 г. Формат 80х64/16. Бумага тип. 2.
Усл.печ. л.1. Тираж 100 экз. Заказ № 95.

Донецкий государственный университет
г. Донецк, ул. Университетская,24

Донецкий государственный университет
Лаборатория компьютерных технологий
г. Донецк, ул. Университетская,24